

УДК 930/636.09.001 (477)

КУЧЕР Володимир,

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник сектору
наукознавства Інституту історії аграрної науки,
освіти та техніки Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН
(м. Київ, Україна)

KucherVolodumyr80@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6245-2529>

ВИКЛИКИ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (1943-1945 рр.)

У даній праці на основі документальних матеріалів і праць дослідників висвітлюється роль учених у збереженні й відтворенні племінного поголів'я і колгоспних стад сільськогосподарських тварин у роки німецько-радянської війни та післявоєнний період. Завдяки застосуванню історико-наукового аналізу встановлено, що в умовах руйнації господарського комплексу української республіки науковці Українського інституту експериментальної ветеринарії докладали значні зусилля щодо лікування тварин, боротьби з пошестями, що активно поширювалися територією країни після переміщення численних стад. З метою локалізації вогнищ інфекційних хвороб учені займалися обстеженням територій з послідуочим напрацюванням методик лікування сільськогосподарських тварин, а також запобіганню розповсюдження інфекційних та інвазійних хвороб.

З'ясовано, що впродовж 1943–1945 рр. було виявлено наступні хвороби: сибірська язва, бруцельоз, чума, енцефаломієліт, ящур, гемоспоридіозні захворювання та ін. Внаслідок поширення цих хвороб загинули сотні тисяч голів сільськогосподарських тварин різних видів.

Український інститут експериментальної ветеринарії своїми дослідженнями охоплював майже весь спектр хвороб і пошестей, якими хворіли сільськогосподарські тварини. Науковці досліджували імунологічні властивості вірусів, проводили спостереження за патоморфологічними, біофізіологічними змінами у тварин внаслідок захворюваності тими чи іншими хворобами, діагностували захворювання тощо. На основі результатів досліджень учені розробили інструкції, положення, вказівки для ветеринарних і зоотехнічних фахівців. Становище ускладнювалося у зв'язку з відсутністю вакцин для щеплень, біопрепаратів, дезинфікуючих засобів та ін. Доведено, що учені в

КУЧЕР Володимир

складних умовах повоєнного періоду відновлювали роботу дослідних установ, експериментальних баз, лабораторій. Вживалися заходи щодо відновлення мережі ветеринарних і зоотехнічних закладів і служб, визначалися першочергові планові роботи щодо ліквідації та профілактики захворювань сільськогосподарських тварин.

Ключові слова: тваринництво, ветеринарія, інфекційні й інвазійні захворювання, сільськогосподарські тварини, наукові дослідження.

CHALLENGES OF VETERINARY MEDICINE IN THE EXTREME CONDITIONS OF THE GERMAN-SOVIET WAR (1943-1945)

In this work, based on documentary materials and the works of researchers, the role of scientists in the preservation and reproduction of breeding stock and collective herds of agricultural animals during the German-Soviet war and the post-war period is highlighted. Thanks to the application of historical-scientific analysis, it was established that in the conditions of the destruction of the economic complex of the Ukrainian Republic, scientists of the Ukrainian Institute of Experimental Veterinary Medicine made significant efforts to treat animals and combat pests that were actively spreading throughout the country after the movement of numerous herds. In order to localize outbreaks of infectious diseases, scientists were engaged in surveying territories with the subsequent development of methods of treatment of farm animals, as well as prevention of the spread of infectious and invasive diseases.

It was found that during 1943–1945 the following diseases were detected: anthrax, brucellosis, plague, encephalomyelitis, foot and mouth disease, hemosporidiosis diseases, etc. As a result of the spread of these diseases, hundreds of thousands of farm animals of various species died.

The Ukrainian Institute of Experimental Veterinary Medicine covered almost the entire range of diseases and plagues affecting farm animals with its research. Scientists studied the immunological properties of viruses, observed pathomorphological and biophysiological changes in animals due to the incidence of certain diseases, diagnosed diseases, etc. Based on the research results, scientists have developed instructions, provisions, and guidelines for veterinary and zootechnical specialists. The situation was complicated due to the lack of vaccines for vaccinations, biological preparations, disinfectants, etc. It has been proven that scientists in the difficult conditions of the post-war period restored the work of research institutions, experimental bases, and laboratories. Measures were taken to restore the network of veterinary and zootechnical institutions and services, priority planned work on the elimination and prevention of diseases of farm animals was determined.

Keywords: animal husbandry, veterinary medicine, infectious and invasive diseases, farm animals, scientific research.

Постановка проблеми. Усвідомлення перспектив подальшого розвитку аграрного сектора України й зокрема однієї з основних його галузей – тваринництва, ґрунтується на знанні й урахуванні історичного досвіду господарювання країни. Важливою умовою збереження й розведення сільськогосподарських тварин усіх видів було й залишається лікування й упередження інфекційних та інвазійних хвороб. З історії також відомо, що їх поширення активізується у періоди кризових явищ, спричинених стихійним лихом або війною. Схожа ситуація виникла і під час Другої світової війни, коли в силу історичних обставин Україна була втягнута у мілітарне протистояння між двома тоталітарними державами – Німеччиною і СРСР. Із початком війни мільйони сільськогосподарських тварин своїм ходом переганяли у радянський тил за тисячі кілометрів, а після визволення території України відбулася реевакуація. Масове переміщення тварин з однієї місцевості в іншу супроводжувалося порушенням режиму утримування, годівлі, поширенням різноманітних пошестей. Більшість інфекційних та інвазійних захворювань таких як сибірська язва, ящур великої рогатої худоби, сап, інфекційна анемія коней, чума, холера свиней і птиці, віспа овець та інші, масово поширювалися на великі території зосередження тварин.

Аналіз наукових публікацій. Досліджувана проблема побіжно висвітлювалася при вивченні становища тваринництва в роки німецько-радянської війни. Цінними є праці учених, які безпосередньо займалися питаннями лікування тварин від ураження інфекційними та інвазійними хворобами, упередження їх розповсюдження, розробкою методик щодо вироблення сироваток, біопрепаратів, лікувальних засобів. У даному контексті варто нагадати праці І. М. Дорошка [1], П. М. Жованика [2], Ю. С. Коломійця [3], М. К. Олійника [4] та ін. У сучасний період окремі аспекти даної проблеми знайшли побіжне висвітлення у наукових працях О. Г. Перехреста [5], І. С. Бородай [6], О. В. Корзун [7], Н. Б. Щебетюк [8] та ін.

Мета дослідження передбачає висвітлення ситуації із захворюваннями сільськогосподарських тварин на території української республіки, вжитих урядом заходів та діяльності науковців ветеринарного напрямку, зокрема співробітників Українського інституту експериментальної ветеринарії.

Виклад основного матеріалу. Науковий колектив Українського інституту експериментальної ветеринарії (УІЕВ) під керівництвом І. А. Артюха став основним виконавцем або розробником програми заходів лікування та упередження хвороб сільськогосподарських тварин у воєнний і післявоєнний період. З міста Харкова колектив УІЕВ евакуювався до Саратова (РСФСР), де інтенсивно займався питаннями епізоотій та вирішенням інших проблем, що мали важливе народногосподарське і оборонне значення. Зокрема, учені працювали над розробленням методів отримання високоактивних сироваток проти чуми, ящура, сапу. Займалися питаннями довготривалого зберігання м'ясної, молочної продукції, її переробкою тощо. З серпня 1943 р. колектив УІЕВ переїхав до попереднього місця розташування у Харкові. Паралельно з відбудовою зруйнованих приміщень, науковці розпочали і науково-дослідну роботу. Варто зазначити, що питання визначення тематики досліджень, а також науково-виробнича діяльність УІЕВ узгоджувалася з основними державними завданнями щодо відбудови тваринництва УРСР [9, арк. 4–5]. Зусиллями співробітників УІЕВ вже наприкінці 1943 р. було відновлено діяльність 8 з 11 довоєнних відділів Інституту. На експериментальній базі, у допоміжних господарствах працювали науковці, робітники, технічний персонал. Вони успішно провели весняну посівну кампанія, зібрали урожай, що в сукупності забезпечило відповідну годівлю тварин і до певної міри покращило матеріальне забезпечення Інституту.

Розпочавши вивчення причин масового поширення інфекційних захворювань, учені УІЕВ дійшли до висновку, що статистичні та географічні дані минулих років щодо виникнення, розповсюдження, перебігу і завершення різних

епізоотій не можна вважати ефективними для лікування тварин у воєнний і повоєнний час. Це ж саме стосувалося і державних настанов, інструкцій, положень про боротьбу з епізоотіями, які потребували перегляду щодо їх придатності в нових умовах. Нагальною потребою постало проведення ретельного епізоотичного обстеження усієї території України з метою виявлення вогнищ, встановлення і вивчення хвороб, що з'явилися в останні роки.

По мірі визволення території України від окупантів протиепізоотична робота значно активізувалася. Поступово були відновлені і працювали більшість із наявних до війни ветеринарних дільниць з амбулаторіями і лікарнями, а також ветеринарні пункти, лабораторії, м'ясоконтрольні станції й пункти, тваринницькі перегонні контрольні пункти тощо. Крім того, збільшилася чисельність ветеринарних кадрів, підвищився рівень забезпеченості ліками і вакцинами для щеплення сільськогосподарських тварин усіх видів. Проте епізоотичний стан в УРСР наприкінці 1944 р. й упродовж усього 1945 р. залишався надзвичайно складним. Як відомо із звітів Ветеринарного управління Наркомату землеробства УРСР, упродовж грудня 1944 р. – березня 1945 р. у східних областях України спостерігалось масове захворювання великої рогатої худоби 18 інфекційними хворобами, коней – 16. Незважаючи на вжиті заходи з метою локалізації інфекційних хвороб, кількість вогнищ, що охопили десятки і сотні населених пунктів упродовж указаних місяців залишалася загрозливою. Для прикладу, у грудні 1944 р. хворих коней на сап було виявлено у 180 населених пунктах, у січні 1945 р. – 176, у березні – 177. На захворювання митом, відповідно за ці місяці хворобу виявлено в 279, 278 і 269 населених пунктах. Масово поширювалося захворювання коней коростою – у грудні 1944 р. цю хворобу виявили у 3 414 населених пунктах, у січні 1945 р. – 7 274, у березні – 8 989. Кількість тварин, що захворіли в цей період була відповідно: 31 449, 76 861 і 76 173 голови [5, с. 348]. Упродовж короткого часу від названих хвороб, енцефаломієліту та гемоскоридіозу загинуло або вимушено знищено майже

1 800 коней.

Складне становище спостерігалось із захворюваннями великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз, птиці на різноманітні хвороби, що охопили майже усю територію України. Часто, ліквідовані хвороби в одних місцевостях, спалахували в інших, поширюючись на значні території. Зокрема, у грудні 1944 р. виявлена сибірська язва в 19 населених пунктах, поширилась на 30 сіл і селищ. У січні-лютому 1945 р. вона охопила ще 74 населених пункти. Зазвичай поширенню пошестей сприяла недостатня оперативність фахівців, що боролися з хворобами, невчасне надходження ліків і ветпрепаратів, а також порушення карантинних і ветеринарно-санітарних правил.

Значного поширення на визволеній території набула захворюваність великої рогатої худоби бруцельозом. У грудні 1944 р. зафіксовані спалахи хвороби – у 307, у січні 1945 р– у 338, у березні – у 404 населених пунктах. Захворювання тварин туберкульозом спостерігалось відповідно по місяцях у 326, 368 і 415 населених пунктах, коростою – у 294, 684, 469, ящуром – у 30, 40 і 12 населених пунктах, стригучим лишаям – у 1897, 3421 і 2 686 селах і селищах України. Внаслідок поширення цих хвороб загинуло десятки тисяч голів сільськогосподарських тварин різних видів. Крім того, великої шкоди птиці завдала чума у 1945 р., що масово поширювалася у всіх регіонах республіки. Лише в колгоспах загинуло 135 198 голів і було вимушено знищено 169 202 голови, втрати становили 304 400 голів птиці. За 1944–1945 рр. у колгоспах птахівництво втратило понад 1 млн. 426 голів птиці. У цілому харчова промисловість зазнала збитків внаслідок хвороб різних видів сільськогосподарських тварин на мільйони карбованців.

Варто зауважити, що в 1945 р. значний внесок у справу боротьби з епізоотіями в УРСР зробили науковці, які працювали у спеціалізованих наукових ветеринарно-зоотехнічних установах і закладах, у тому числі й учені Українського інституту експериментальної ветеринарії. Важливим чинником

КУЧЕР Володимир

успішної діяльності стало те, що колектив з допомогою наркомземівських організацій та управлінь поступово відбудував виробничі, житлові площі, відновив діяльність лабораторій, укомплектовував їх необхідними науковими кадрами та допоміжним технічним персоналом. Разом з тим, кадрове питання вирішувалося недостатньо швидко. Так, наприкінці 1945 р. в УІЕВ працювали 3 доктори і 14 кандидатів ветеринарних наук, 14 старших і наукових співробітників, 4 аспіранти, крім того 17 чоловік лабораторного і технічного персоналу. Неукомплектованість становила близько 50 відсотків [5, с. 650].

Упродовж 1945 р. завдяки наполегливим зусиллям колективу УІЕВ вже працювало 15 відділів і лабораторій, хоч і неповністю укомплектованих науковими і технічними працівниками. Відділи вивчення: хвороб великої рогатої худоби; хвороб коней; дрібних тварин і птиці; хвороб свиней; мікробіології; зоогієни; фармакології і хіміотерапії; протозоології; патофізіології; гельмінтології; діагностичний; відділ з виробництва біопрепаратів; лабораторії ветхімзахисту тварин та вивчення хвороб бджіл. Як можна пересвідчитись з переліку відділів, Український інститут експериментальної ветеринарії своїми дослідженнями охоплював майже весь спектр хвороб і пошестей, якими хворіли сільськогосподарські тварини. Науковці досліджували імунологічні властивості вірусів, проводили спостереження за патоморфологічними, біофізіологічними змінами у тварин внаслідок захворюваності тими чи іншими хворобами, діагностували захворювання тощо.

У зв'язку з масовим розповсюдженням інфекційних та інвазійних хвороб, загибеллю десятків і сотень тисяч сільськогосподарських тварин, співробітники УІЕВ продовжували розпочаті у 1944 р. обстеження території України на предмет виявлення вогнищ хвороб та їх локалізації. Значної уваги надавали закладанню дослідів, виготовленню необхідних ліків, препаратів, розробленню заходів щодо запобігання розповсюдженню хвороб, написанню рекомендацій, інструкцій, положень та ін. Як зазначається у звіті УІЕВ за 1945 р., перед

науковцями «постало невідкладне завдання – з'ясувати епізоотичну ситуацію, вивчити інфекційну природу епізоотій, їх вогнища і розповсюдження в межах УРСР. Це найважливіше для нас завдання диктувалося необхідністю організації широких оздоровчих заходів» [2, с. 62]. За результатами обстежень районів і областей України науковці з'ясували, що широкого розповсюдження набула небезпечна хвороба – енцефаломієліт коней. Було встановлено 1 144 вогнища в 252 районах, 11 областей України. У січні – березні 1945 рр. цією хворобою захворіло 2,4 відсотки коней, у квітні – червні 30,6 відсотків, у жовтні – грудні перехворіло 13,8 відсотків коней [2, с. 63]. У цей період широкою хвилею прокотилася епізоотія ящура, яким була охоплена вся територія України. Науковці інституту лише в лівобережних областях встановили 2 270 населених пунктів, в яких захворіло понад 1 млн. голів сільськогосподарських тварин, з них 10 тисяч голів загинуло від ящура.

В Українському інституті експериментальної ветеринарії надавали великої уваги питанням боротьби з бруцельозом. Упродовж довоєнних років дослідниками було напрацьовано методи, способи та схеми щодо упередження і лікування тварин. Кандидат ветеринарних наук П. М. Жованик опублікував розлогу статтю, де зауважував, що умови ліквідації хвороби відрізняються від довоєнних своєю складністю [2]. На той час учені, ветеринарні працівники шляхом обстежень виявили усі вогнища інфекцій бруцельозу, що давало можливість зосередити увагу фахівців на ліквідації цих вогнищ та на скороченні їх кількості. П. М. Жованик чимало уваги надав висвітленню заходів, що їх проводили дослідники на предмет виявлення збудників, походження, протікання хвороби, ефективності лікувальних засобів тощо. Як зазначав науковець, важливою умовою убезпечення тварин від захворювання бруцельозом було проведення знезараження неблагополучних на бруцельоз ферм, господарств, навколишньої місцевості. Були рекомендовані дезинфікаційні засоби та способи їх застосування.

Цілком зрозуміло, що окупаційна влада не дотримувалася ветеринарно-санітарних правил, не застосовували профілактичних заходів щодо упередження захворювань тварин. Колгоспні двори, ферми, конюшні знаходилися в антисанітарному стані, повсюди були купи гною, сміття, бруду, зарослі бур'янами. У таких умовах масового поширення набула небезпечна хвороба коней-короста. З метою виправлення становища Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У 9 серпня 1944 р. ухвалили постанову «Про заходи боротьби з коростою на конях», яка передбачала заходи і строки ліквідації корости. Крім того, відповідні урядові, земельні органи за участі учених провели обстеження в колгоспах, що утримували кінське поголів'я [11, с. 70]. На основі матеріалів обстеження було оприлюднено причини поширення захворювання коней на коросту: неповноцінна годівля, порушення карантинних правил, недостатній ветеринарно-санітарний нагляд за хворими тваринами, відсутність вчасної дезактивації приміщень, зброї тощо.

У контексті розглядуваного питання лікування корости коней, своєю обґрунтованістю, побудованою на результатах наукових досліджень, виокремлюється праця професора М. О. Палімпсестова, співробітника Українського інституту експериментальної ветеринарії [12]. Учений розглядав питання захворювання коростою не лише коней, але й інших сільськогосподарських тварин, зокрема великої рогатої худоби і овець. Він наголошував, що для практиків – ветеринарних лікарів, зоотехніків важливо знати, що кожен випадок захворювання на коросту, крім клінічних даних, має бути підкріплений акарологічними дослідженнями. Він вважав, що слід відмовитися від застарілої назви «короста» і дотримуватися сучасних наукових діагнозів хвороби: псороптоз (нашкірна хвороба), акароз (свербіжна хвороба) та хоріоптоз (шкіроїдна хвороба). М. А. Палімпсестов акцентував увагу ветеринарів і зоотехніків на необхідності відрізняти специфічну терапію, яка полягала в застосуванні акарицидних засобів, згубно діючих на кліщів і

симптоматичну терапію, яка має на меті швидке усунення наслідків захворювання і відновлення нормального стану епідермосу. Вчений рекомендував перелік ліків, випробуваних ученими при лікуванні цих хвороб залежно від виявлених видів кліщів. При цьому, необхідно було дотримуватися правил годівлі, догляду, утримання тварин в теплих, чистих приміщеннях. Проводити профілактичні заходи, регулярний ветеринарний огляд, слідкувати за чистотою в конюшнях, вчасно годувати поживними кормами тощо.

За свідченням наукових співробітників УІЕВ, на території України набрали поширення гемоспоридіозні захворювання тварин. Як з'ясував кандидат ветеринарних наук Ю. С. Коломієць, для виникнення гемоспоридіозних захворювань тварин були необхідні певні умови: наявність вірусу, кліщів-збудників і сприйнятливих до цього захворювання тварин [3]. Війна, окупація певною мірою вплинули на кожен з перелічених ланок. Ю. С. Коломієць рекомендував методи боротьби з вірусами. Йшлося про засоби, що діяли безпосередньо на збудників гемоспоридіозу, допомагали організму тварин у боротьбі з ним. До таких належали: хіміоімунізація при гемоспоридіозах, специфічне й симптоматичне лікування, своєчасне виділення хворих тварин в окремі групи, точне визначення виду гемоспоридіозу, звільнення хворих тварин від роботи та ін. Учений детально розписав застосування лікувальних засобів, годівлю, догляд, утримання тварин хворих на гемоспоридіози.

У довоєнні роки в деяких районах СРСР, у тому числі й в Україні виявили гострозаразне захворювання великої рогатої худоби. Впродовж років воно поширилося і стало відоме під назвою «інфекційної жовтяниці», «кривавої сечі» (іктерогемоглобінурія). Після визволення території України окремі випадки захворювання на інфекційну жовтяницю великої рогатої худоби були зареєстровані в деяких районах. Тому учені вважали за потрібне своєчасно і доцільно опублікувати на сторінках часописів відомості про це захворювання та заходи боротьби з ним. Так, викладач Київського ветеринарного інституту,

професор Ф. М. Пономаренко займався дослідженнями збудника хвороби, етології іктерогемгلوبінурії і застерігав фахівців щодо складності діагностики хвороби [13]. Вчений детально описав перебіг хвороби у тварин, зміни у внутрішніх органах та ін. Рекомендував випробувані деякі ліки, способи напрацьовані дослідниками, комплекс профілактичних заходів (ізоляція тварин, дезінфекція приміщень, дворів, зміна водопою, заборона вживати м'ясо і молоко).

Однією з поширених, складних інфекційних хвороб сільськогосподарських тварин був епізоотичний лімфангоїт (африканський сап, бластомікоз) або просто сап. У грудні 1944 р. захворювання коней сапом мало місце в 180 населених пунктах, у січні 1945 р. – у 176, у березні – 177. Хвороба й надалі поширювалася, приводила до загибелі кінського поголів'я. К. І. Плотніков дослідив, що лімфангоїт (сап), це специфічна за своїм перебігом і тривалістю хвороба, що потребує відповідних умов для лікування з дотриманням суворої ізоляції хворих тварин [14]. Описав досить складну динаміку досліджень хвороби українськими ученими, визначив ознаки появи хвороби, її перебіг, умови зараження тварин та ін. Ветпресонал районів, де виявили захворювання тварин на лімфангоїт, повинен був вживати суворих заходів щодо локалізації вогнищ і ліквідації захворювання. Чим раніше виявляли захворювання, ізолювали хворих коней, тим швидше і легше проходило їх лікування, збереження кінського поголів'я.

У досліджуваний період значного поширення набула інфекційна анемія коней, тому в УІЕВ працювали над визначенням методів і засобів специфічного лікування і профілактики щодо цього захворювання. Як з'ясували дослідники, інфекційна анемія за своїм перебігом характеризувалася ензоотичністю, повільним наростанням і затуханням хвороби переважно в літньо-осінні сезони. Це була повільно тліюча інфекція, яка поступово завдавала шкоди господарствам. У свіжих вогнищах інфекційної анемії відсоток загибелі тварин

був досить високим. Кандидат ветеринарних наук М. К. Олійник довів, що при встановленні первинного діагнозу провідне значення мають результати патолого-анатомічного і гістологічного досліджень загиблих коней, хворих на інфекційну анемію. Підозрілі або характерні для інфекційної анемії зміни, давали підстави для негайного епізоотичного обслідування усього господарства з кінським поголів'ям. На наш погляд, цілком слушними також були рекомендації М. К. Олійника щодо забезпечення необхідними засобами зооветдільниць, особливо в районах неблагополучних щодо інфекційної анемії [4]. У виборі деззасобів при інфекційній анемії ветпрацівники були обмежені, а такі з них, як натрій-гідроксид і формалін були в дефіциті. Завдяки дослідженням працівників Українського інституту експериментальної ветеринарії вже в 1944-1945 рр. було доведено, що при інфекційній анемії ефективним дезінфікуючим засобом виявилося хлорне вапно. Хлор, як хімічна речовина ослаблював вірус інфекційної анемії при певних дозуваннях, а це давало можливість виготовити вакцину.

Відтворення поголів'я великої рогатої худоби, особливо маточного стада, значною мірою залежало від здоров'я корів, їх здатності до розплоду. Перед тваринниками і ветлікарями державні органи ставили завдання щодо активної боротьби із яловістю корів. Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У у постанові від 10 квітня 1945 р. «Про державний план розвитку тваринництва в колгоспах і радгоспах України РСР на 1945 р.» наголошували на необхідності ліквідації яловості корів і телиць. З цією метою потрібно було забезпечити плідниками все маточне поголів'я худоби колгоспів, радгоспів та селянських господарств. Ставилося завдання щодо вирощування плідників, перевірки якості бугаїв, організації відповідного використання для племінних цілей, поліпшення годівлі, догляду та утримання [15]. Цілком очевидно, що на учених покладалося завдання щодо напрацювання рекомендацій, правил поводження з яловим маточним поголів'ям, лікуванням яловості. Як зауважив завідувач кафедри акушерства

Київського ветеринарного інституту К. І. Туркевич, від учених значною мірою залежали успіхи щодо швидкого збільшення поголів'я худоби, поліпшення його якості, що безпосередньо впливало на репродукцію стада. Максимальне збереження приплоду, приріст поголів'я худоби, були показниками рівня науково-дослідної роботи. Учені встановили причини яловості, методи і засоби лікування ялових тварин. Застосування напрацьованого впродовж довгих років було досить непростю справою в умовах воєнного і повоєнного часу.

У 1945 р. співробітники УІЕВ виявили захворювання великої рогатої худоби на перипневмонію (масове запалення легень). Ветеринарне управління НКЗС УРСР перевидало інструкцію «Про боротьбу з перипневмонією великої рогатої худоби» [16]. Інструкція містила деталізовані ознаки хвороби, приписи ветеринарним працівникам щодо клінічних досліджень на перипневмонію худоби в неблагополучних районах, карантинні заходи щодо лікування, догляду, утримання хворих тварин і запобігання розповсюдження цієї хвороби.

У цілому, співробітники УІЕВ здійснили значну роботу щодо виявлення, лікування і упередження багатьох інфекційних та інвазійних хвороб, які завдали величезних збитків галузі тваринництва України. На основі узагальнення матеріалів співробітники УІЕВ вибудували таблиці з відображенням розповсюдження різних інфекційних і інвазійних хвороб сільськогосподарських тварин в районах і областях України. Також було складено порівняльні таблиці протікання заразних хвороб у різних регіонах республіки, показана динаміка їх появи, лікування і закінчення карантинно-санітарних термінів [17, арк. 73]. Одночасно з обстеженням, виявленням і локалізацією хвороб, науковці УІЕВ вирішували завдання щодо призупинення розповсюдження епізоотій з метою запобігання масової загибелі сільськогосподарських тварин, розробляли комплекси найбільш ефективних оздоровчих заходів. Відповідно до запитів, напрацьовували відповідну проблематику досліджень (імунологічні властивості вірусу чуми птиці; вірусоносії і вірусовиділення при природному і

експериментальному зараженні птиці чумою; розповсюдження і сприйнятливості кіз до туберкульозу; хлорвакцини при інфекційній анемії коней та ін.) [17, арк. 76]. Заплановані теми досліджували впродовж 1945 р., що дало можливість отримати позитивні результати з низки раніше невивчених хвороб. Результати впроваджували в практику боротьби з інфекційними та інвазійними хворобами сільськогосподарських тварин різних видів, які розповсюджувалися територією України після її визволення від німецької окупації. З метою популяризації результатів досліджень та їх практичного застосування ветеринарно-санітарною мережею не лише в Україні, а й Радянському Союзі, публікувалися у періодичному виданні «Наукові праці», що виходило з 1944 р. Науковці отримали можливість доносити до наукової громадськості, фахівців ветеринарної і зоотехнічної справи інформацію про результати наукових пошуків з метою упередження і лікування інфекційних захворювань сільськогосподарських тварин. Також важливим кроком стало проведення науково-практичних конференцій у 1945 р. Зокрема, перша з них, мала місце 17–18 жовтня 1945 р. за участю колег з інших ветеринарних організацій і установ, а друга відбулася 30 листопада 1945 р. Урядовим визнанням внеску колективу Українського інституту експериментальної ветеринарії у розробку методів і заходів боротьби з інфекційними та інвазійними хворобами сільськогосподарських тварин було нагородження орденом «Знак пошани» в особі директора інституту І. А. Артюха [9, с. 650].

Висновки. Під час окупації і в перші місяці після визволення території України широкого поширення набули інфекційні захворювання сільськогосподарських тварин. До місцевих хвороб додалися інфекції, що їх занесли німецькі війська та реєвакуйовані тварини з радянських регіонів. В умовах відбудови і розвитку тваринництва УРСР учені, допоміжно-технічний персонал, фахівці Українського інституту експериментальної ветеринарії, інших ветеринарних установ зробили суттєвий внесок для виявлення різних

інфекційних хвороб, лікування і запобігання їх розповсюдження. Намагання застосовувати протиепізоотичні та профілактичні заходи нашкоджувалися на відсутність ветеринарних кадрів, лікувальних товарів, особливо біопрепаратів, дезінфікуючих засобів тощо. Проте складний відбудовчий період сільського господарства не завадив фахівцям зробити все від них залежне, щоб запобігти масовій загибелі сільськогосподарських тварин усіх видів, розробивши комплекси найбільш ефективних оздоровчих заходів. Особливо важливо було запобігти загибелі племінного поголів'я як важливого чинника покращення порід і порідних ліній сільськогосподарських тварин.

Список використаних джерел та літератури

1. Дорошко І. М. Чума птиці та боротьба з нею. Харків, 1944. 13 с.
2. Жованик П. М. Бруцельоз сільськогосподарських тварин та чергові завдання боротьби з цією хворобою. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 60–65.
3. Коломієць Ю. С. Боротьба з гемоспоридіозами сільськогосподарських тварин. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 5–6. С. 43–45.
4. Олійник М. К. Заходи щодо ліквідації інфекційної анемії коней. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 5–6. С. 46–47.
5. Перехрест О. Г. Українське село 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище : монографія. Черкаси, 2011. 668 с.
6. Бородай І. С. Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки / НААН, ДНСГБ. Вінниця, 2012. 414 с.
7. Корзун О. В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни (1939–1945): монографія / НААН, ННСГБ. Вінниця, 2019. 440 с.
8. Щебетюк Н. Б. Розвиток аграрної науки України наприкінці 20-х – у 30-і рр. ХХ ст. : монографія / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки. Кам'янець-Подільський, 2017. 380 с.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 6275. 216 арк.
10. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк [та ін.]. Київ, 2012. 756 с.
11. Горбань М. І. Ліквідувати коросту на конях. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 69–71.

12. Полімпсестов М. А. Заходи боротьби з коростою тварин при стійловому утриманні. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 10. С. 38–40.
13. Пономаренко Ф. М. Лептоспироз великої рогатої худоби. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 74–76.
14. Плотніков К. І. Епізоотичний лімфангоїт. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 7. С. 41–44.
15. Туркевич К. І. Яловість корів та боротьба з нею. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 66–68.
16. Мазур В. Н. Инструкция по борьбе с перипневмонией крупного рогатого скота. Киев-Харьков, 1945. 7 с.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 6309. 176 арк.

References

1. Doroshko, I. M. (1944). Chuma ptytsi ta borot'ba z neyu [Fowl plague and the fight against it]. Kharkiv [In Ukrainian].
2. Zhovanyk, P. M. (1945). Brutsel'oz sil's'kohospodars'kykh tvaryn ta chervhovi zavdannya borot'by z tsiyeyu khvoroboyu [Brucellosis of farm animals and other tasks of combating this disease]. *Sotsialistychne tvarynnytstvo* – Socialist animal husbandry, no. 2–3, pp. 60–65 [In Ukrainian].
3. Kolomiyets, Yu. S. (1945). Borot'ba z hemosporydiozamy sil's'kohospodars'kykh tvaryn [Fighting hemosporidiosis of farm animals]. *Sotsialistychne tvarynnytstvo* – Socialist animal husbandry, no. 5–6, pp. 43–45 [In Ukrainian].
4. Oliynyk, M. K. (1945). Zakhody shchodo likvidatsiyi infektsiynoyi anemiyi koney [Measures to eliminate infectious anemia in horses]. *Sotsialistychne tvarynnytstvo* – Socialist animal husbandry, no. 5–6, pp. 46–47 [In Ukrainian].
5. Perekhrest, O. H. (2011). Ukrayins'ke selo 1941–1945 rr.: ekonomichne ta sotsial'ne stanovyshche [Ukrainian village 1941–1945: economic and social situation]: monohrafiya. Cherkasy [In Ukrainian].
6. Boroday, I. S. (2012). Teoretyko-metodolohichni osnovy stanovlennya ta rozvytku vitchyznyanoyi zootekhnichnoyi nauky [Theoretical and methodological foundations of the formation and development of domestic zootechnical science]. Vinnytsya [In Ukrainian].
7. Korzun, O. V. (2019). Sil's'kohospodars'ka doslidna sprava v Ukrayini v roky Druhoyi svitovoyi viyny (1939–1945) [Agricultural research in Ukraine during the Second World War (1939–1945)]: monohrafiya. Vinnytsya [In Ukrainian].
8. Shchebetyuk, N. B. (2017). Rozvytok ahrarnoyi nauky Ukrayiny naprykintsi 20-kh – u 30-i rr. XX st. [The development of agricultural science in Ukraine at the end of the 20s – in the 30s of the 20th century]: monohrafiya. Kam'yanets'-Podil's'kyi [In Ukrainian].
9. The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine. Fund 27, Inventory 18, Unit 6275 [In Ukrainian].

10. Prsyazhnyuk, M. V. [and other] (Comp.). (2012). Sil's'ke hospodarstvo URSS ta yoho naukove zabezpechennya u 1940–1946 rokakh: zb. dok. i materialiv [Agriculture of the Ukrainian SSR and its scientific support in 1940–1946: coll. dock. and materials]. Kyiv [In Ukrainian].
11. Horban, M. I. (1945). Likviduvaty korostu na konyakh [Eliminate scabies on horses]. *Sotsialistychne tvarynnytstvo* – Socialist animal husbandry, no. 2–3, pp. 69–71 [In Ukrainian].
12. Polimpsestov, M. A. (1945). Zakhody borot'by z korostoyu tvaryn pry stiylovomu utrymanni [Measures to combat scabies in stabled animals]. *Sotsialistychne tvarynnytstvo* – Socialist animal husbandry, no. 10, pp. 38–40 [In Ukrainian].
13. Ponomarenko, F. M. (1945). Leptospyroz velykoyi rohatoyi khudoby [Bovine leptospirosis]. *Sotsialistychne tvarynnytstvo* – Socialist animal husbandry, no. 2–3, pp. 74–76 [In Ukrainian].
14. Plotnikov, K. I. (1945). Epizootychnyy limfanhoit [Epizootic lymphangitis]. *Sotsialistychne tvarynnytstvo* – Socialist animal husbandry, no. 7, pp. 41–44 [In Ukrainian].
15. Turkevych, K. I. (1945). Yalovist' koriv ta borot'ba z neyu [Infertility of cows and the fight against it]. *Sotsialistychne tvarynnytstvo* – Socialist animal husbandry, no. 2–3, pp. 66–68 [In Ukrainian].
16. Mazur, V. N. (1945). Ynstruktsyya po bor'be s perypnevmonyey krupnoho rohatoho skota [Instructions for combating peripneumonia in cattle]. Kyev-Khar'kov [In Russian].
17. The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine. Fund 27, Inventory 18, Unit 6309 [In Ukrainian].

Рецензенти:***Н. І. Коцур, д. і. н., проф.;******С. С. Падалка, д. і. н., проф.******Надійшла до редакції: 05.06.2023 р.***